

POLITICKÉ POSTOJE A EMOCE

Odstranění následků společenské krize, jejíž nebezpečnost se v roce 1968 plně projevila, je naším prvořadým úkolem. Dokument Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII.sjezdu KSČ ukazuje, že proces, který začal probíhat v r. 1968 směřoval k revizi zásadní politické orientace našeho státu. Představa, že šlo "pouze" o nápravu v oblasti ekonomiky, o demokratisaci, etiku nebo o kritiku skutečných chyb Novotného vedení apod. se začala hroutit, jakmile události dospěly ke zpochybňování správnosti naší zahraničně politické orientace, vedoucí úlohy komunistické strany a její ideologie k pokusům o oslabení úlohy socialistického státu atd.

Ať již byly počáteční představy zúčastněných aktérů jakékoli, musely se při celkovém trendu domácích i mezinárodních událostí a v poli siločar dvou nepřátelských mocenských táborů ocitnout před řešením dilemmatu: socialismus či kapitalismus? Pro některé z nich to ovšem nebylo dilemma, poněvadž byli předem rozhodnuti - pro kapitalismus.

Nemluvme však nyní o těch, kteří vědomě sledovali kontra-revoluční cíle. Soustředmě se na problémy těch, kteří nechtěli zaujímat protisocialistické a protisovětské postoje, kteří si nedělali iluze o sociálních a etických přednostech kapitalistického systému před systémem socialistickým atd., kteří však v různých konkrétních situacích se stávali více či méně výraznými spolutvárci nálad, vytvářejících psychologický prostor pro vlastní kontrarevoluční program.

Z hlediska výchovné práce s jednotlivci nesmíme zapomínat na to, že každý z nás tyto události nějak konkrétně prožíval, že se dostával do vnitřních konfliktů, že událostem kolem sebe dával určitý smysl, že se úporně snažil vyznat se v nich, že zkoumal a hodnotil vztahy mezi sebou a ostatními, zejména nejbližšími členy společnosti, že něčemu věřil, z něčeho měl obavy atp. Po peripetiích, kterými naše společnost a její členové prošli, se setkáváme s mnoha lidmi, kteří jsou zklamáni. Často však nikoli tím, že posice socialismu v naší zemi byla upevněna, nýbrž sami sebou. Někteří by rádi napravili své chyby, jiní se brání střízlivému pohledu na skutečnost. Trpí chorobnými obavami nebo inklinují k agresí, nemohou se stále ještě vyznat ani v tom, co se děje kolem nich, ani sami v sobě. Často se setkáváme s tím, že se inertní setrvávání na falešných postojích ztotožňuje s kladným hodnocením charakteru a morálky apod. To po uplynutí určité doby přejde. Je v zájmu jednotlivců i společnosti jako celku, aby tato doba byla co nejkratší, a aby v poctivých lidech nezůstala natrvalo duševní traumata, která by mohla být překážkou jejich upřímné angažovanosti pro vše socialismu. Přispět tomu může i určitá informovanost o některých psychologických problémech procesu, jímž jsme všichni prošli a procházíme.

Utváření postojů

Postoj lze definovat jako relativně stálý systém, pozitivních nebo negativních emočně zbarvených hodnocení určitých (např. sociálních) jevů s tendencí k činnostem, kterými se tyto jevy mají podpořit nebo potlačit. Postoj není ještě činnost, je to pouze pohotovost k činnosti, vnitřní zaměřenost na určité způsoby chování vůči určitým skutečnostem.

Hlavními silami, které rozhodují o utváření postojů jsou praktické cíle, které si lidé staví, informace, které přijímají (výchova v rodině, škole, masová komunikace) a často neuvědomovaná adaptace normám a hodnotám sociálních skupin, jichž jsou členy nebo případně skupin, do nichž by se chtěli zařadit.

Proces utváření postojů je záležitost dlouhodobá a člověk není ve vztahu k vnějším vlivům pasivní. Např. nové informace jsou přijímány výběrově, v závislosti na tom, zda jsou či nejsou v souladu s dříve upevněnými postoji. To, co je se systémem našich stávajících postojů ve výrazném rozporu, bývá často blokováno, případně falešně vykládáno atd. Vliv nových informací na postoje změny sice závisí na pádnosti argumentů, ale nejen na tom. Důležité je, zda např. osoba komunikátora je chápána jako někdo, kdo patří ke skupině, kdo je pro členy skupiny atraktivní a důvěryhodný. Jde-li o politickou argumentaci, je její správnost a přijatelnost hodnocena a hodnotitelná pouze z příslušných třídních posic. Hledání argumentů k překlenutí zásadních ideologicko-politických rozporů je idealistická utopie.

Přesvědčování či také donucování?

V třídně rozdělném světě je samozřejmé, že vedoucí síla ve státě - ať již vyjadřuje zájmy buržoasie nebo dělnické třídy - reguluje chování svých občanů nikoli pouhým slovním přesvědčováním nýbrž také jinými prostředky, tlakem politickým a hospodářským, tresty a odměnami. Souvislý řetěz krisových situací po lednu 1968 vedl ÚV strany v dubnu 1969 k jedině možnému závěru, že je nezbytné využít všech - i velmi nepopulárních - legálních prostředků s cílem dosáhnout konsolidace v našem státě a ve straně. Bylo zřejmé, že s pouhým přesvědčováním bychom se nehnuli z místa.

V soukromých diskusích i někteří členové strany vyjadřují názory, které svědčí o tom, že některá zásadní opatření ÚV např. v oblasti

kádrové politiky nechápou správně, že jejich hodnocení provádějí pod dojmem bezprostředních emočních reakcí, a nikoli z hlediska cílů, které sleduje dlouhodobější a v celospolečenském měřítku koncipovaná politika. Napomáhají tomu ve vědomí lidí hluboce zakořeněná abstraktně nebo "nadtrídně" vykládaná hesla, jako "demokracie", "svoboda", "humanismus" atp. Setkáme se se známými, kteří hluboce přesvědčeni o správnosti svého názoru prohlásí, že "takto se to přece nesmí dělat, politický tlak je v rozporu s cíli, které sleduje politická výchova" atp. Jsou tyto názory správné nebo jde o naivní představy, vycházející nikoli z politických zkušeností nebo z vědeckých poznatků, nýbrž ze subjektivních pocitů?

Nechme hovořit fakta, získaná experimentálně převážně americkými autory, kteří této problematice věnovali velký počet prací, zřejmě v souvislosti se společenskou objednávkou. Leon Festinger vytvořil psychologický model tzv. poznatkové (kognitivní) dissonance, jehož možnost - zejména v souvislosti s používáním nátlaku při vyvolávání postojových změn - byla prověřena v experimentech mnoha dalších autorů.

Dissonance vzniká podle Festingera mezi dvěma poznatkovými elementy, které psychologicky navzájem kolidují. Máme-li se ztotožňovat s oběma elementy, cítíme dissonanci, tj. napětí, které nás nutí k hledání způsobu jak dosáhnout konsonance mezi nimi, tj. jak dosáhnout jejich vzájemné harmoničnosti. Jsme-li např. z vnějšku nuceni vyjádřit chováním určitý postoj, který je v rozporu s postojem, k němuž se hlásíme soukromě, vzniká dissonance. Tento nepříjemný stav, může být zredukován několika způsoby. Jedním z nich je přizpůsobení vnitřního postoje postoji, který vyjadřujeme navenek svým chováním. Intenzita dissonančního napětí je závislá na počtu a důležitosti kolidujících elementů.

Bylo-li v experimentech vynucováno určité chování pomocí odměn či trestů kvantitativně odstupňovaných, bylo zjištěno toto: Za předpokladu, že i slabší donucovací prostředek vyvolá požadované chování, je z hlediska změn vnitřních postojů efektivnější, než donucení silné. Slabé donucení vyvolává intenzivnější dissonanci, silnější potřebu se jí zbavit a větší postojovou změnu. Pro silné donucení platí opak: Vyhovění požadavku není spojeno s tak silným vnitřním napětím. Donucení je natolik rasantní, že o požadovaném chování není třeba uvažovat, není potřebí hledat další důvody, není třeba aktivně zpracovávat a přizpůsobovat vnitřní postoje vnějšímu projevu.

Např. v jednom z pokusů byl vynucen "souhlas" dvou skupin studentů s tím, že budou tři hodiny vykonávat velmi nudnou práci (opisování čísel). Donucovacím prostředkem byl v jednom případě mírnější trest, v druhém trest ostřejší. Potom byl u obou skupin zjišťován stupeň uspokojení s vykonáváním daného úkolu. Výsledek ukázal, že použití mírnějšího donucení vede k pozitivnějšímu postoji vůči vykonávané práci a naopak.

Často se analogické pokusy dělaly s různě odstupňovanými peněžními odměnami. K vykonání určitého úkolu (např. k písemnému vyjádření opaku vlastního názoru na brutální zásah policie proti studentům) bylo v daném experimentu potřebí pokusným osobám slíbit minimálně 0,5 dolaru. To také dostala jedná náhodně vybraná skupina. Druhá dostala 1 dolar, třetí 5 dolarů a čtvrtá 10 dolarů. Ukázalo se, že čím menší je odměna, tím jsou markantnější postojové změny ve smyslu sympatií vůči policii, tj. v souladu s vynucenou činností.

Je to paradoxní, ale je tomu tak, že čím větší odměnou nebo trestem přimějeme někoho k projevu s nímž vnitřně nesouhlasí, tím více mu zjednodušíme vnitřní situaci a tím menšího efektu dosa-

hujeme z hlediska jeho vnitřní postojevé přeměny. Mimořádně vysoká odměna nebo trest samozřejmě podstatně zvyšuje ochotu angažovat se pro něco s čím vnitřně nesouhlasíme, ale nemá velký vliv na skutečnou vnitřní postojevou změnu. Uskutečnění důsledné vnitřní přeměny vyžaduje určitou práci na sobě a k té musíme být motivováni. V daném případě je motivačním zdrojem konfliktní situace a z ní vyplývající emoční napětí.

Byla prováděna celá řada dalších variant experimentů na dané téma. Např. místo materiální odměny, byl odstupňován způsob ospravedlnování postupu, který byl v rozporu s postoji a názory pokusných osob ("bude z toho mít finanční zisk škola" nebo "měl byste to udělat v zájmu vědy" apod.). Opět se ukázalo, že větších postojeových změn lze dosáhnout tehdy, je-li ospravedlnění vynuceného chování slabší (ovšem dostačující k dosažení žádoucího vnějšího projevu).

Podle úvah "zdravého rozumu" by se zdálo pravděpodobné, že např. milý, oblíbený vedoucí musí mít větší úspěch v situaci, kdy žádá postojeovou změnu než vedoucí chladný, málo oblíbený. První vedoucí se samozřejmě setká s větší ochotou, lidé "pro něho" rádi udělají i nepříjemné věci. Vliv jeho osobnosti snižuje dissonanci. Málo oblíbený vedoucí vyvolá značnou dissonanci, ale také výraznější změnu postojů k věci samé. To jsou rovněž experimentální fakta.

Postojevé změny na základě vynucovaného souhlasu mají u různých typů lidí různý charakter. Je např. rozdíl mezi osobami s vysokým a nízkým sebehodnocením. První typ důvěřuje svým názorům a postojům jako nesporně správným; typ s nízkým sebehodnocením se dá snadno zviklat, příliš si nevěří. Je-li druhý tento typ v situaci, v níž musí zaujmout stanovisko, s nímž vnitřně nesouhlasí, pociťuje menší dissonanci a uskuteční také menší

postojovou změnu. Člověk s vysokým sebehodnocením více vzdoruje, dostává se do silnějšího dissonančního napětí a většinou pociťuje větší potřebu redukovat ho tím, že hledá ospravedlnění, racionální a jiné důvody pro svůj postup. Je pak hlouběji přesvědčen, že jeho nový postoj je skutečně správný.

Obecně možno říci, že tlak, který příliš přesahuje minimum, nezbytné k vynucení určitého chování, je z hlediska výchovy k žádoucím postojům nevýhodný. Ať již jde o tlak, způsobený očekáváním odměny, či trestu nebo ospravedlňováním či vysokým sebehodnocením. Člověku pak nezbývá vůbec žádný prostor k provedení volby. Jeho psychická situace se tím zjednodušuje (nízké dissonanční napětí) a poněvadž není motivován k aktivní práci na sobě, na svých názorech, na aktivním vyhledávání hodících se informací, málo mění své původní postoje. Z třídní praktické podstaty politických postojů vyplývá, že faktor donucení je integrální součástí řízení společnosti a výchovy lidí. Jde o to, aby donucení bylo skutečně efektivní i z hlediska utváření vnitřních postojů, a aby nepůsobilo jen na úrovni vnějšího projevu konformity. Jistě by bylo příjemnější, kdybychom nemuseli donucovacích prostředků používat. Poněvadž se bez toho život neobejde, bylo by pokrytectvím vyhýbat se poznatkům o jejich nejučelnějším využívání.

Mnohé z toho, co bylo zjištěno vědeckými metodami, přinesla politická praxe. Mnozí zkušení političtí praktikové dospěli intuicí k empirickému pochopení řady složitých psychologických problémů. Konkrétní výzkumy a určitá psychologická příprava by však mohla v širším rozsahu prospět i naší soustavě politického vedení, mohla by pomoci při usměrňování a korigování předsudků a naivně emočních reakcí určité části populace.

Emoční tlak skupiny

Psychologický experiment je vždy určitým zjednodušením situace. Skutečný život bývá složitější, chování lidí ovlivňuje mnoho různých - často těžko zjištiteľných - faktorů. Zjednodušení situace v experimentu však umožňuje jeho opakování. Možnost opakování prověřování je výhodou, kterou se kompresuje zjednodušení. Psychologické zákonitosti a pravidla chování jsou zobecněním mnohokrát opakovaných pokusů, jejichž sumární výsledky jsou statisticky významné. To znamená, že to, co jsme zjistili se vyskytuje nejčastěji, ale nevylučují se tím vyjímky a nepravidelnosti. Z tohoto hlediska nutno chápat i poznatky o nichž zde hovoříme.

Výše jsme hovořili o postojových změnách jednotlivce, který není přímo pod vlivem sociální skupiny. Člověk však nežije izolovaně, nýbrž jako člen jedné či několika sociálních skupin (rodina, spolupracovníci, společenské organizace apod.). Jednou ze základních potřeb člověka je potřeba těsného sociálního kontaktu, potřeba být členem sociální skupiny. Narušili se tyto vztahy, má jednatel pocít nejistoty, ohrožení, úzkosti. Sociální skupina je motivačním zdrojem chování a myšlení jednotlivce a má největší vliv na utváření a změny ^{jeho} postojů.

Každá skupina si postupně vytváří určité společné názory, společné postoje a pravidla chování. Tyto nepsané normy "předpisují", jaký způsob myšlení a chování se u každého člena v určité konkrétní situaci očekává. Odchyly od základních norem nejsou trpěny. Právě na vztahu skupiny k jednotlivci vidíme, jak plynulý je přechod od přesvědčování k donucování.

Skupina má k dispozici bohatý rejstřík metod, jimiž kontroluje a minimalizuje difference v myšlení a chování, těch členů, kteří by jí z jakýchkoli důvodů, vyhlásili neposlušnost. Skupina

má možnost nebo se domnívá, že má možnost vidět za kulisy vnějšího projevu, sleduje projevy a chování svých členů komplexně. Nekontroluje jen to, co se říká, ale i to, jak se to říká, s jakým citovým zabarvením, s jakou mimikou, jak to koresponduje s chováním atd. Rovněž jednotlivce vyciňuje z projevů ostatních členů, z jejich ochoty ke komunikaci, z různých naznačených odstínů mimických a slovních projevů, zda je trestán či odměňován, zda jeho status ve skupině klesá či stoupá.

V r. 1968 jsme slyšeli a četli slova o nastolení skutečné demokracie ve všech našich institucích a ve všech oblastech práce našich občanů, slova o právě nastolené svobodě, která je jedinečnou šancí pro další tvořivý rozvoj naší společnosti. I kdybychom se neptali na politické důsledky této "svobody", je v souvislosti s naší problematikou na místě otázka, zda šlo skutečně o svobodu.

Vezměme např. na schůzích kolující podpisové archy resolucí nebo snahy mnohých být "up to this day" konformní s novým obrozeneckým nápadem publikovaným v novinách. Přitom šlo o velmi složité vnitřně i zahraničně politické problémy. Např. na schůzi s podpisovými archy nikdo nevystoupil nebo si netroufal vystoupit alespoň se slovy "promyslete si i všechny důvody proti podpisu, jde o závažnou věc". Pokud vystoupil, pocítil ihned, že udělal něco, čím se těžce prohřešil proti většině. V důsledku rozptýlené odpovědnosti se skupina často rozhoduje lehkovážně, pod vlivem právě vyvolaných emocí, ale nedovolí jednotlivci vykročit z řady.

Z psychologického hlediska je chybou chápat donucení pouze jako vyhrůžka trestem. Viděli jsme, že k donucování může sloužit také odměna a že odměna i trest nemusí být vždy chápány pouze materiálně. I ospravedlnění činu, manipulace s pojmy označujícími často velmi vágně životní hodnoty (svoboda, demokracie), zjednodušování nebo deformace informací o skutečnosti, přirozené emoční

reakce, očekávání různých sankcí se strany sociální skupiny (projevy chladu, přezírání apod.) - to všechno může být využito k vynucení určitého postoje či chování. Přitom vůbec není nutné, aby ten na koho je tlak vykonáván si to vždy uvědomoval. Např. síla a zvláštnost sugestivního vlivu spočívá v tom, že vsugerovanou činnost provádí člověk s pocitem, že se řídí vlastní vůlí.

Ilustrací toho, jak závislý je jednotlivec na tlaku skupiny a jak problematická je svoboda jeho rozhodování jsou např. klasické pokusy Aschovy. Ve skutečnosti šlo o to, že skupině osob by předložen úkol rozhodnout, která ze tří promítnutých úseček je stejně dlouhá jako vedle nich promítnutá úsečka čtvrtá. Rozdíly mezi úsečkami byly tak zřejmé, že v individuálně prováděných pokusech nedocházelo k chybným řešením. Pokus s různými úsečkami byl s týmiž osobami opakován několikrát za sebou.

Všichni členové skupiny až na jednoho, který byl vlastní pokusnou osobou, byli předem instruováni, aby shodně uváděli nesprávné, předem dohodnuté řešení. Každý byl před skupinou vyzván, aby řekl svůj názor; pokusná osoba vypovídala poslední. Byla tedy v situaci, že její správná odpověď se dostala do opozice s nesprávnými odpověďmi většiny. Výsledkem bylo to, že 37 % pokusných osob odpovídalo nesprávně, tj. v souladu s výpověďmi většiny. Ani ti, kteří si zachovali svou vlastní soudnost nezůstali bez vlivu sociálního tlaku. V interview po pokusech např. ani jeden z nich prostě neřekl, že nedbal názorů většiny. Zpravidla to pro ně byl konflikt spojený se ztrátou sebejistoty, v němž první řadě pochybovali o svých vlastních vjemech a soudech, nikoli o soudech jednomyslné většiny.

Sklán ke konformitě při utváření politických názorů a postojů je velmi silný. Převážná většina lidí, která se o politiku zajímá, postrádá potřebné informace, zkušenosti, schází jí zpětnovazebná

kontrola praktického dopadu politických rozhodnutí. Účinná zpětná vazba je ztížena již tím, že mezi rozhodnutím a jeho efektem může být dlouhý časový úsek. Proto nezbyvá, než se spolehnout na názory autorit, vedoucích funkcionářů, odborníků atd. a konfrontovat konkrétní politické názory s obecnými informacemi z oblasti ideologie.

Je přirozené a v řadě pokusů bylo potvrzeno, že změnit pod vlivem tlaku soud o relativně jednoduchém jevu (jako v případě uvedeného Aschova experimentu) ^{je} obtížnější, než v situaci složitější, v níž nejde o evidentní fakta. Podaří-li se v důsledku tlaku skupiny vyvrátit soud, v němž si byl předtím jednotlivec zcela jistý, dochází k paradoxnímu jevu: Vysoká jistota, která charakterizovala soud původní, nyní doprovází soud opačný. Byla-li u původního soudu naměřena nízká jistota, je i opačný soud, vynucený skupinovým tlakem, doprovázená nízkou jistotou. Připomíná nám to politický vývoj mnohých dogmatických přesvědčených svazáků z padesátých let, kteří se po lednu stali stejně sebejistými bojovníky revisionismu.

Zvýšená emocionalita a politické postoje

Postoj představuje ~~je~~ poměrně stálou skladbu tří složek, zaměřených k určitému objektu: Je to složka poznatková (kognitivní), emoční a činnostně pohotovostní. Tyto složky jsou mezi sebou navzájem závislé. Např. přijímání nových informací o určitém objektu, k němuž máme konstituovaný postoj, je ovlivněno city a tendencemi reagovat vůči němu ustáleným způsobem. Naopak změny, které se týkají poznání objektu, ovlivňují naše city a činnostní pohotovost vůči němu. O určitém objektu musíme

mít alespoň minimální znalosti, abychom k němu mohli zaujmout určitý postoj. To, čemu říkáme uvědomělost ve vztahu ke komunistické straně, se týká bohatosti poznatků o marxismu-leninismu, o výsledcích práce a programu KSČ, o dějinách dělnického hnutí, o otázkách mezinárodní politiky, o situaci v SSSR, příp. o politických, ideologických a ekonomických problémech kapitalistických států atd. Uvědomělost však není prostým důsledkem množství absorbovaných informací.

Poznatky, stejně jako emoce a činnostní tendence jsou buď příznivé nebo nepříznivé pro naše hodnocení daného objektu, objekt se pak stává žádoucí nebo nežádoucí, "dobrý" nebo "zlý". Objekt se nám líbí nebo nelíbí, jsme ochotni mu pomoci či uškodit apod.

Klíčové postavení při utváření politických postojů má jejich poznatková komponenta, přesněji řečeno ty informace, kterým člověk věří, o jejichž správnosti je subjektivně přesvědčen. Jsou-li to informace objektu příznivé, obsahující kladné hodnotící soudy, máme k němu kladný postoj. [Přesvědčit někoho o tom, že oheň pálí nebo že cukr je sladký je velmi snadnou praktickou záležitostí. Obtížnější to je v politice, kde praktická prověrka je vždy dlouhodobou záležitostí, k tomu záležitostí celospolečenské praxe. Kromě toho zdar či nezdar při prověrce politického programu je závislý na práci lidí a tím se dostáváme opět k jejich postojům. Z toho plyne, že klíčovým problémem je ideologické a organizační zajištění nejdůležitějších postojů a aktivit lidí při realizaci politického programu. V této oblasti je zřejmě nutno hledat základní příčiny naší společenské krize

a vědecky propracovávat dlouho zanedbávané problémy efektivnosti ideově politické a organizační práce.

Minulé neúspěchy v oblasti ideové, organizační a s nimi související neúspěchy ekonomické vyvolaly určité postojové změny, které byly vhodnou půdou pro to, co se odehrálo v roce 1968. V masovém měřítku šlo asi pouze o určitou pohotovost k postojovým změnám. Jejich příčinou mohly být určité, v ideologické propagandě dlouho zanedbávané nebo přehlédnuté nesnáze s asimilací nových poznatkových prvků do rámce stávajících struktur, nevhodné proporce mezi emočními a poznatkovými komponentami politických postojových systémů, nedostatek souladu mezi systémy ideově politických postojů a postojů utvářených v jiných sférách života atp. Např. přeceňování emočních a podceňování poznatkových a racionálních komponent je chybou při utváření politických postojů mladé generace, zejména mladé inteligence. Zjednodušování, nedostatek informovanosti a odvahy k tvůrčímu propracovávání ideově politických problémů, doprovázené "bojovnými" emočními důkazy o vlastní přesvědčenosti, působí většinou více ideologických škod než užitku. Smyslem marxisticko-leninské bojovnosti je určité přesvědčení, postoje a emoce vyvolat, nikoli je pouze předvádět.

Určitý optimální rozsah poznatkové komponenty ideově politických postojů má podstatný vliv na jejich stabilitu. Pevnost postoje, založená převážně na emocích, racionálně špatně zpracovaných, je problematická. Věřil-li někdo pouze, že "komunismus je dobrá věc" a schází mu základní znalosti marxisticko-leninské ideologie, a politické zkušenosti, může pod vlivem jediného,

emočně silného nešťastného zážitku dojít k závěru, že "komunismus nestojí za nic". Bohatěji členěný a harmonicky uspořádaný poznatkový systém by mu pomohl správně interpretovat a snadno asimilovat danou zkušenost, aniž by musel negovat celý poznatkový systém a s ním spjatý postoj.

Prudkost polednového spádu politických událostí není vysvětlitelná bez pochopení dávno předtím v masovém měřítku proběhnuvšího rozviklání ideově politických postojů. Neočekávané odstoupení prvního tajemníka ÚV KSČ a presidenta republiky a pak následující vzrušující informace, proudící všemi kanály masové komunikace, podstatně zesílily emoční reagování na politické události.

Vyjdeme-li z analogických psychologických poznatků, stává se zvednutí emoční hladiny příčinou řady změn také v oblasti koordinace racionální sféry. Cenzura v myšlení a zábrany v chování se oslabují. Zhoršují se předpoklady k chladnému, střízlivému, racionálnímu uvažování. Představa, která v daném okamžiku dominuje, se stává všemocnou při regulaci chování člověka. Na pozadí politické postojové nepevnosti a zvýšené citové vzrušivosti širokých mas stačilo několik hesel o etice, národu, několik šokujících reminiscencí o deformacích padesátých let, případy Šejna, Masaryk, aby se zrodily aversivní způsoby chování vůči straně, aby byla otřesena jistota v názorech na její historické poslání i u mnohých členů strany.

Dřívějším vývojem věcí u nás podmíněná pohotovost ke změnám ideově politických postojů byla příznivým předpokladem k obecné dezorganizaci ideově politické postojové sféry. Jednotlivec si s tím chaosem často nevěděl rady a stával se nad-

měrně citlivým vůči názorům skupiny, hledal souhlas skupiny a nedostávající se informace, snažil se být vstřícně konformní s tím, co pokládat za nové skupinové normy. Ihned se samozřejmě objevili **leadři**, kteří se této příležitosti chopili k uplatnění svých konjunkturálních nebo i dávno promyšlených zájmů a plánů.

x x x

Každý člověk má svůj specifický vývoj, svou vrozenou fyziologickou strukturu, své materiální a sociální prostředí, své zkušenosti, potřeby a cíle. Podle toho také vnímá a chápe události vnějšího světa. Často si to plně neuvědomujeme a soudíme, že naše osobní názory, postoje, soudy jsou jediné možné, že jiní lidé vidí a musí vidět věci stejně jako my. Tento neuvědomovaný egocentrický způsob chápání jiných lidí nám brání objektivně pochopit a také efektivně ovlivňovat jejich chování.

Přesto, že neexistují dva lidé, kteří by ve stejných životních situacích reagovali a mysleli zcela totožně, neexistuje ani jeden člověk, jehož reakce by se vymykaly ze sféry zákonitostí, které zkoumá psychologie a jiné vědy o člověku. Tyto zákonitosti nemůžeme odhalit pouze na základě zkušeností se sebou.

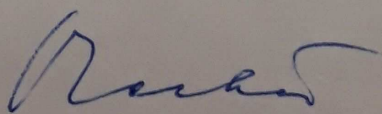
Není ani potřebí se bát toho, že v důsledku pochopení příčin a pravidel chování a myšlení lidí se musíme vzdát normativního a hodnotícího hlediska, které je v politické sféře nezbytné. Nejde jen o pochopení, nýbrž o to, že pochopení je

nezbytným předpokladem k úspěšnému regulování chování a k vědecké výchově lidí pro socialismus.

Význam psychologie lidových mas, význam emočních zvrátů a nálad velmi zdůrazňoval V.I.Lenin. Mezi nejdůležitějšími kritérii revoluční situace např. uváděl podstatné zvraty ve společenských náladách. Přílivy a odlivy revolučních nebo kontra-revolučních nálad, růst nebo pokles nadějí a zklamání širokých mas je něco, co má své zákonitosti jak z hlediska celospolečenského, tak individuálního. Velké zvraty emočních postojů jsou zpravidla výsledkem několika zároveň působících činitelů, zejména ekonomické a politické situace, ale i ideologie a propagandy.

V buržoasní propagandě se psychologie, sociální psychologie, resp. psychologie politiky využívá a zneužívá ve velkém měřítku. V podmínkách socialismu by měly být vytvořeny podmínky pro to, aby se vědeckého výzkumu v oblasti psychologie, a sociologie používalo jako nástroje k dosažení vyšší efektivity při realizaci politických rozhodnutí, při hledání vhodných přístupů a metod přesvědčování lidí, při zdokonalování forem a metod řízení společnosti.

Dne 22.února 1971

Doc.dr. Miloš Machač, DrSc.

Psychologický ústav
University Karlovy